

Юрій Медведєв,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

УДК 340.137:341(477)

***Імплементация норм
міжнародного права у право України:
зміст і способи реалізації***

Процеси державотворення, що відбуваються в сучасній Україні, вимагають проведення комплексної правової реформи, яка серед вирішення інших численних завдань передбачає й приведення національного законодавства у відповідність до норм міжнародного права. Цей процес, який відбувається через реалізацію державою її міжнародних зобов'язань, відомий як імплементація, має непересічне значення для нашої держави. Адже від рівня зближення національного законодавства з міжнародним правом, його узгодженості з відповідними стандартами та вимогами значною мірою залежить не тільки ефективність співпраці України з іншими державами та міжнародними організаціями, а й розвиток нашої держави як демократичної, соціально орієнтованої та правової.

Вирішення цього складного завдання необхідно здійснювати плано-

мірно, системно й на постійній основі з чітким додержанням норм міжнародних договорів і національного законодавства України. Поряд із цим не менш важливу роль у зазначеному процесі повинно відігравати і його теоретичне забезпечення, яке завдяки створенню науково обґрунтованих засад сприятиме формуванню надійних умов для цивілізованого входження нашої держави у світове співтовариство та її інтеграції в європейські структури. Саме тому імплементація та пов'язані з нею проблеми були й залишаються у центрі уваги вітчизняних та закордонних науковців. Із різним ступенем повноти її висвітлювали у своїх працях С. Алексєєв, М. Баймуратов, А. Гавєрдовський, В. Денисов, А. Дмитрієв, В. Євінтов, А. Зибайло, Ю. Капіца, І. Кияниця, І. Лукашук, Л. Лунц, С. Максименко, Н. Мушак, Р. Мюллерсон, П. Рабінович, Н. Раданович, М. Раскалей, Г. Тункін,

Е. Усенко, Н. Цись, С. Черниченко, Ю. Шемшученко та ін. Але через різницю концептуальних і методологічних підходів до визначення суті імплементації, її механізму та способів реалізації це питання й досі залишається предметом гострих наукових дискусій. Тому, не применшуючи цінності досягнень згаданих вище дослідників, головним завданням статті ми обрали комплексний аналіз та визначення змісту поняття «імплементація», його співвідношення та взаємозв'язок з іншими термінами, які використовуються для позначення суміжних процесів у вітчизняному й закордонному законодавстві та науковій літературі, а також визначення форм її практичної реалізації на сучасному етапі державотворення в Україні.

Як відомо, держави є основними (первісними) суб'єктами міжнародного публічного права. На відміну від інших учасників правовідносин у згаданій сфері, вони володіють суверенітетом, що робить їх незалежними у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики. Взаємовідносини держав у переважній більшості будуються на основі міжнародних договорів, під якими розуміються угоди, укладені між державами в письмовій формі, що регулюються міжнародним публічним правом незалежно від того, чи викладено такі угоди в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування (п. 1. ст. 2) [1]. Держави виступають, з одного боку, рівноправними творцями правових норм, що містяться в міжнародних договорах, а з іншого – їхніми суб'єктами. Зважаючи на добровільний та узгоджувальний характер норм міжнародного права, Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. [1] наголошує, що кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватися (принцип *Pacta sunt servanda*) (ст. 26).

Учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору (ст. 27). Договір повинен тлумачитися добросовісно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта та цілей договору (п. 1. ст. 31). Поряд із контекстом враховуються: а) усяка подальша угода між учасниками щодо тлумачення договору або застосування його положень; б) подальша практика застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення; с) будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між учасниками (п. 3. ст. 31). Тобто, в разі згоди сторін разом із текстом договору може застосовуватись і практика його застосування й тлумачення.

Норми міжнародних договорів знаходять реалізацію в поведінці й діяльності держав та інших суб'єктів міжнародного публічного права у формі практичного здійснення нормативних приписів. Для позначення цього процесу як у науковій літературі, так і в нормативно-правових актах застосовується термін «імплементація законодавства». Зазвичай він уживається для позначення процесу взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права.

Саме поняття «імплементація» походить від лат. *impleo* – наповнюю. В міжнародному праві це – організаційно-правова діяльність держав із метою реалізації їхніх міжнародно-правових зобов'язань [2, с. 667].

Як уже зазначалося, в сучасній науці міжнародного права відсутня стала позиція щодо суті згаданого вище процесу. Так, деякі дослідники трактують імплементацію більш широко, вважаючи, що вона є цілеспрямованою організаційно-правовою діяльністю держав, яка провадиться індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою

своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними, відповідно до міжнародного права, зобов'язань [3, с. 62]. Водночас «імплементація норм міжнародного права дуже часто неможлива без додаткових заходів правового характеру, які вживаються суб'єктами міжнародного права на міжнародному, національному рівнях або послідовно на тому й на іншому» [3, с. 53]. Тобто, імплементація виступає як невідмінна підготовча стадія, що забезпечує своєчасну і всебічну реалізацію норм. Тож В. Суворова вважає, що термін «імплементація» має право на існування як синонім поняття «реалізація» – втілення норм міжнародного права у практичну діяльність держав та інших суб'єктів [4, с. 116].

Поряд із наведеними існують визначення імплементації, які даються з урахуванням євроінтеграційних прагнень нашої країни. Під нею розуміється процес транспонування актів законодавства Європейського Союзу, зокрема створення порядку та процедур їх упровадження (імплементація у вузькому сенсі); цей процес також передбачає тлумачення, практику застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права, які відповідають європейському праву, органами державної влади (імплементація в широкому сенсі) [5]. Так, у наказі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм» від 16.03.2005 р. № 62 у п. 2 згаданої Методики, серед інших, дається й чітке визначення терміна «імплементація», під яким розуміється «здійснення, виконання державою міжнародних правових норм» [6]. Тобто, за суттю імплементація в цьому випадку є фактичною реалізацією міжнародних обов'язків України на внутрішньодержавному рівні, що здійснюється способом трансформації норм права ЄС у національні нормативно-правові

акти. У цьому контексті вітчизняними правниками імплементація розглядається як одна з форм (поряд з адаптацією, стандартизацією норм та ін.) більш широкого процесу гармонізації законодавства. Тому в нормативних актах поряд з імплементацією для позначення суміжних з нею понять і процесів вживаються й інші терміни. Зокрема, в Угоді про асоціацію між Україною і ЄС [7], крім уже згаданої гармонізації (статті 359, 404), згадуються адаптація (ст. 138), зближення (Преамбула, статті 1, 59, 84, 337, 358, 375, 405 і т. д.), законодавче зближення (статті 149, 152), регуляторне зближення (статті 64, 114, 124, 133, 322), визнання міжнародних принципів і стандартів (статті 291, 346, 378, 385), взаємне визнання правил (статті 70, 83, 106, 140), транспозиція (статті 56, 65, 96) тощо.

Поряд із наведеними застосовується й інше поняття – уніфікація законодавства. Уніфікацією є процес приведення чинного законодавства в єдину систему, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних чи близьких видів суспільних відносин. Головними методами уніфікації законодавства є систематизація законодавства, імплементація норм міжнародного права в національне законодавство, адаптація норм національного законодавства з вимогами міжнародного права і т. д. [8, с. 215]. Тобто, уніфікація законодавства розуміється як процес зближення законодавства через установлення чи запровадження в національні правові системи однакових норм права [9, с. 56]. У Європейському Союзі вона має свої особливості, які повинна враховувати наша держава, будуючи свої відносини з ЄС: уніфікація національного законодавства країн-членів відбувається через ухвалення постанов, які безпосередньо регулюють поведінку суб'єктів правовідносин і не передбачають узгодження з ними актів національного зако-

нодавства [10, с. 2]. Тому держави – члени ЄС, визнаючи пряму дію актів, що офіційно публікуються Європейським Союзом, відмовилися від процедури імплементації.

Наша країна не є членом ЄС, тому створення однакових правових умов для суб'єктів правовідносин (що, власне, і є кінцевою метою уніфікації та імплементації як її складової) за таких обставин є можливим лише в рамках міжнародного публічного права через участь України у відповідних міжнародних конвенціях, нормативні приписи яких підлягають впровадженню в національне законодавство в незмінному вигляді.

Реалізація норм міжнародного права здійснюється за допомоги способів імплементації. На жаль, у вітчизняній науковій літературі немає єдиного підходу щодо критеріїв їх визначення, розмежування та систематизації. Зрозуміло, що головною причиною цього є різні методологічні й теоретичні підходи, що застосовуються науковцями для визначення цього поняття. Певним чином вплинув на ситуацію і принцип суверенної рівності держав, який надає їм можливість самостійно визначати характер і послідовність своїх дій щодо реалізації норм міжнародних зобов'язань. Не слід відкидати при цьому й соціально-економічний і політичний фактори та похідний від них принцип доцільності, яким керується кожна держава під час здійснення імплементації. Саме тому в міжнародному праві відсутня чітка правова регламентація способів, за допомоги яких держави повинні виконувати взяті на себе зобов'язання за міжнародними договорами. Наприклад, Європейський суд із прав людини дійшов висновку, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [11] не містить конкретної вказівки на певні способи забезпечення виконання норм цього документа у внутрішньому

праві держав. Враховуючи це, можна дати лише загальне визначення способам імплементації як специфічним напрямом діяльності уповноважених органів державної влади, що здійснюються з метою реалізації міжнародно-правових норм.

Імплементація норм міжнародного права, яка розуміється у цьому значенні, може здійснюватися трьома способами: відсилань, рецепції чи адаптації, трансформації чи інкорпорації [12, с. 73].

Перший із наведених вище способів імплементації норм міжнародного права передбачає внесення у внутрішнє законодавство відсилання (можуть мати загальний, окремий або конкретний характер) до відповідних міжнародно-правових джерел. За таких обставин застосування національної правової норми відбувається через безпосереднє звернення до тексту відповідного міжнародного договору. Рецепція або адаптація розуміються як внесення у внутрішнє право норм міжнародного права без будь-якої зміни їхнього змісту. Трансформація міжнародного права передбачає видання національних актів після приєднання держави до міжнародного договору. За допомоги зазначених актів вносяться зміни у внутрішнє законодавство, що регулює питання [12, с. 73]. Тобто, відбувається доопрацювання відповідних норм із урахуванням положень міжнародного договору, а також національних правових традицій і стандартів юридичної техніки.

Трансформація переділяється на загальну та індивідуальну. Загальна передбачає визнання державою норм певної групи або всіх прийнятих міжнародних договорів як частини національного права. Індивідуальна полягає у прийнятті спеціального акта (наприклад, видання Верховною Радою України закону про ратифікацію) для кожного конкретного випадку впровадження норм міжнародного права в національне право.

На відміну від трансформації, інкорпорація передбачає точне відтворення міжнародно-правових норм без будь-яких змін у законодавстві імплементуючої держави.

Правовим підґрунтям цього процесу в Україні є Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [13], відповідно до якої наша країна визнає пріоритет загально-визнаних норм міжнародного права над нормами внутрішньодержавного права, а також Конституція України 1996 р. [14], яка ст. 9 встановлює, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Інакше кажучи, норма міжнародного права за таких обставин зберігає свій статус, але її змісту надається і статус норми національного права. Крім того, згадана стаття Основного Закону нашої держави вирішує питання стосовно міжнародних договорів, які суперечать Конституції. Їх укладення можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. [15], розвиваючи це положення, деталізує процес імплементції норм міжнародного права з урахуванням вимог Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Зокрема, п. 2 ст. 6 надає Президенту, Прем'єр-міністру та міністру закордонних справ України право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень. Стаття 8 закону визначає види надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору: у спосіб підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору, а також в інший спосіб, про який домовилися сторони. Закон наголошує на сумлінному дотриманні Україною відповідно до норм міжнародного права чинних міжнародних договорів (п. 1. ст. 15).

Поряд зі способами важливу роль у реалізації норм міжнародного права відіграє механізм імплементції. Як уже зазначалося, він має два рівні – міжнародний і національний. Міжнародна система складається зі створених на підставі міждержавних угод міжнародних організацій. Національну систему складають органи державної влади, уповноважені забезпечувати виконання державою міжнародно-правових зобов'язань [2, с. 668]. Саме через національний рівень реалізується переважна більшість норм, що містяться в міжнародно-правових договорах. Зрозуміло, що вітчизняне законодавство не могло оминати цього питання. Так, у згаданому вище Законі України «Про міжнародні договори України» ст. 16 визначено перелік державних органів, на які покладено забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України, зокрема й іншими їх сторонами, покладено на Міністерство закордонних справ України (п. 1 ст. 17), яке в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань України за міжнародними договорами інформує про це відповідно Президента України або Кабінет Міністрів України і вносить пропозиції щодо вжиття необхідних заходів (п. 3 ст. 17) [15].

Разом із відповідними органами державної влади національний механізм імплементції містить у собі й інші елементи, які, на жаль, іще не отримали належного нормативного закріплення в Україні. Зокрема, важливу роль відіграють гарантії реалізації правових норм. Тому в законодавстві мають бути вичерпно визначені: механізм реалізації, черговість дій, процедури тощо [16, с. 123]. Адже юридичні помилки та прогалини можуть суттєво ускладнити досягнення цілей, закладених у нормах міжнародного права. Крім того, відсутність належної чіткості й визначеності в цьому

питанні призводить до небажаних наслідків, зокрема таких, як інфляція права [17, с. 39–40].

Отже, відсутність чіткого визначення способів імплементації в міжнародному праві та сталого погляду на її суть у вітчизняній науці відповідним чином позначилися на стані національного законодавства, що регулює процес імплементації. Так, попри доволі відчутний прогрес, і надалі залишається актуальною проблема належного юридичного забезпечення механізму реалізації норм міжнародного права. Потребує подальшого розроблення і конкретизації нормативна база, яка регулює діяльність відповідних державних органів у цій

сфері. Крім того, вимагає чіткого законодавчого вирішення питання місця та ієрархічного співвідношення з національними нормами звичаєвих міжнародно-правових норм і рішень міжнародних судів, які разом із нормами міжнародних договорів імплементаються в систему законодавства України. Існує необхідність і в проведенні на національному рівні чіткої систематизації приписів міжнародних актів. Усе це допоможе покращити ефективність механізму імплементації норм міжнародного права в українське, що створить необхідні умови для подальшого розвитку національного права і законодавства відповідно до кращих світових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р.* – [Електронний ресурс]. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118
2. *Юридическая энциклопедия* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (отв. ред.) и др.]. – М. : Украинская энциклопедия им. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 2 : Д–И. – 1999. – 744 с.
3. *Гаввердовский А. С.* Имплементация норм международного права / А. С. Гаввердовский. – К. : Вища школа, 1980. – 318 с.
4. *Суворова В. Я.* Обеспечение реализации договорных норм международного права (юридическая природа) / В. Я. Суворова // Сов. гос. и право. – 1991. – № 9. – С. 116–122.
5. *Професійна юридична система МЕГА-Нау.* – [Електронний ресурс]. – <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.14861.0>
6. *Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм» від 16.03.2005 р. № 62.* – [Електронний ресурс]. – <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0438-05>
7. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони.* – [Електронний ресурс]. – http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf
8. *Юридическая энциклопедия* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (отв. ред.) и др.]. – М. : Украинская энциклопедия им. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 6 : Т–Я. – 2004. – 768 с.
9. *Луць Л.* Формування правового механізму взаємодії України з Радою Європи та Євросоюзом / Л. Луць // Віче. – 2006. – № 7–8. – С. 54–57.
10. *L'influence des Communautés européennes sur le droit international privé des Etats membre.* – Bruxelles, 1981. – [Електронний ресурс]. – <http://curia.europa.eu/common/recdoc/notes/notes.pdf>

11. *Конвенція* про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (набрала чинності 11.09.1997 р.) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371.

12. *Капустин А. Я.* Международное гуманитарное право : [учебное пособие] / А. Я. Капустин, Е. В. Мартыненко. – М. : изд-во Университета дружбы народов, 1991. – 80 с.

13. *Декларація* про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.

14. *Конституція* України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція станом на 06.10.2013 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

15. *Про міжнародні договори* України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

16. *Проблемы* реализации права. Правовая система социализма. Функционирование и развитие : Кн. 2 / [Л. Н. Завадская, Е. В. Куманин ; Ред. кол. В. Н. Кудрявцев и др.]; Отв. ред. А. М. Васильев. – М. : Юридическая литература, 1987. – 328 с.

17. *Забігайло В. К.* Панування права чи інфляція законодавства? / В. К. Забігайло // Вісник Київського університету. Суспільно-політичні науки. – 1992. – № 6. – С. 36–40.

Медведев Ю. Л. Імплементація норм міжнародного права у право України: зміст і способи реалізації

Статтю присвячено проблемам співвідношення і взаємодії національного права та міжнародних договорів. Зокрема, досліджуються особливості механізму імплементації норм міжнародного права у право України, його нормативне закріплення у вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актах та практична реалізація на сучасному етапі державотворення.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародний договір, національне право, імплементація, гармонізація, трансформація, адаптація, реалізація норм права, механізм імплементації.

Медведев Ю. Л. Имплементация норм международного права в право Украины: содержание и способы реализации

Статья посвящена проблемам соотношения и взаимодействия национального права и международных договоров. В частности, исследуются особенности механизма имплементации норм международного права в право Украины, его нормативное закрепление в отечественных и международных нормативно-правовых актах, а также практическая реализация на современном этапе государственного строительства.

Ключевые слова: международное право, международный договор, национальное право, имплементация, гармонизация, трансформация, адаптация, реализация норм права, механизм имплементации.

Medvedev Yu. International Law Implementation in the Law of Ukraine: Content and Methods of Implementation

The article deals with the relation and interaction between national law and international agreements. In particular, we investigate the features of the mechanism of international law implementation in the law of Ukraine, its regulatory consolidation in the domestic and international legal acts, as well as practical implementation at the present stage of nation building.

Key words: international law, international agreements, national laws, implementation, harmonization, transformation, adaptation, implementation of the law, implementation mechanism.